

A táncház kulturális paradoxonjai¹

A huszonöt éves évfordulóját ünneplő erdélyi táncházakról az utóbbi években igen sok szó esett mind az írott, mind az elektronikus sajtóban. A megemlékezések nosztalgikus és ünnepi hangulata azonban nem kedvez az elemzéseknek. Mivel együtt nőttem fel ezzel a huszonöt évvel, rövid dolgozatomban megpróbálom felvázolni azokat a problémákat, amelyek alapján a városi táncházat egy ellentmondásos kulturális jelenségnek tartom.

1. A hagyományos táncház fogalmáról

A falusi táncalkalmak típusait kialakulásuk körülményei és szervezettségük alapján különböztethetjük meg. A táncmulatságoknak két alapvető fajtáját ismerjük. Ezek közül a spontán tánckedvet szolgáló, kötetlen forma volt a gyakoribb, ezekhez tartozott a *táncház* is. A másik, a szervezett *bál* a parasztság körében újabb keletű, és lebonyolítását polgári hatások színezték. Ezek a táncalkalmak egyaránt kapcsolódhattak az év jeles napjaihoz, vagy különböző munkaalkalmakhoz.

A táncház sajátos formája alakult ki a mezőségi Széken, ahol a nemzedékenkénti rend szerint szombat este, vasárnap és néha hétköznapi – például farsang, sorozás vagy névnap alkalmával – táncoltak. Széken Felszeg, Csipkeszeg és Forrószeg szerint elkülönülve, akár egyidejűleg is tarthattak táncházakat, mivel minden szegnek állandó zenekara volt.

A táncéletnek e sajátos megnyilvánulása, amelyik magában foglalja a táncrendezés, táncrend, viselkedés stb. szabályrendszerét, a parasztság közösségi életrendjének régies mozzanatait őrizte meg.² Erre éreztek rá azok az értelmiségi fiatalok, akik a 1970-es években – néprajzos szakemberek, népzene- és néptáncutatók hathatós segítségével – széki mintára megszervezték Magyarországon (1972-ben), majd Erdélyben is (1977-ben) a városi táncházakat.

2. A folklorizmus mintapéldájaként ismert táncház

A városi táncházakat a néprajzi kutatás a folklorizmus nyilvánvaló mintapéldájaként tárgyalja. A folklorizmus fogalma azt a folyamatot jelöli, amikor a parasztság tradicionális folklórjának elemeit, motívumait, alko-

¹ Megjelent a Művelődés folyóirat LV. évf., 2002/2. februári, a 25 éves kolozsvári táncház ünnepi évfordulójára szerkesztett tematikus számában (18–20.).

² Lásd Pesovár Ferenc: A tánc általános alkalmi. In: *Magyar Néprajz VI.* Bp., 1990. 211, 219.

tásait nem az eredeti esztétikai-társadalmi környezetben használják fel³, azaz a tradicionális kultúra egészének, vagy bármely elemének eredetétől eltérő, idegen környezetbe juttató kommunikációs folyamatát s e folyamat végeredményét jelenti, azzal a hangsúllyal, hogy mindez akkor nyeri el valódi fontosságát, ha önmagán túlmutató, másodlagos jelentéssel (pl. társadalmi, politikai, esztétikai erővel) bír.⁴

A táncházak megjelenését először a beat nemzedékre jellemző újhulám sajtóságos kelet-európai változatának érzekelte a kutatás, egyféle „folkdivatnak”, amelyik magába egyesíti a tudományos, a reprezentációs, sőt a mindennapi folklorizmus sajátosságait. Azonban ennek a spontán tánckedvet szolgáló, meghatározott idő- és térparaméterekhez igazodó szórakozási formának a művi úton való megszervezése megváltoztatta a táncház mint intézmény, és a néptánc mint kultúrelem alapvető funkcióit. A folklorizmus funkciója ugyanis szorosan összefügg a tudatos kultúraőrzéssel: a hagyományos kultúra transzponálásán keresztül a folklorizmus a múlt, a tradíció jelenbeli feldolgozását célozza. Viszont a tradíció a folklorizmusban nem mint folyamatosság, hanem mint megszakítottság testesül meg, a jelentől elválló múlt és hagyomány eseményé, attrakcióvá való válását fejezi ki. A hagyomány így egzotikumként átélve *más*, a múlt pedig a némi nosztalgiával színezett, de feltétlenül meghaladott *volt* szimbolikus letéteményese lesz.⁵

A kultúraőrzés, a „folklormentő elhivatottság” felértékelte a táncház nevelő szerepét, kiemelte „hasznosságát”. És ettől a ponttól a különböző ideológiai megkötöttségeig már csak egy lépés volt.

3. Az ideológiák vonzásában

A kommunista propaganda és a városi táncházak viszonyát szintén paradoxon jelenségnek tartom: annak ellenére, hogy a táncházak (bizonyos fokú) ellenzéki jellege már az indulás pillanatában nyilvánvalóvá vált, működésükhöz részben elnyerték a hatalom támogatását, amelyik keretet és anyagi hátteret jelentett. (Igaz, ugyanakkor a gyanakvás, a megfigyelés állandó volt, és nem egy esetben tiltottak be – általában koholt ürügyek miatt – táncházat.) Ezt a viszonyt tükrözi sokatmondóan a táncházmozgalom definíció, amely szerintem több szempontból is hibás elnevezés, mégis a sajtó, elsősorban az elektronikus média közvetítésével a mai napig a köztudatban él.

³ Lásd Niedermüller Péter: Folklorizmus és társadalomkritika. In: *Folklor – Társadalom – Művészet* 9. (szerk. Zelnik József) Kecskemét, 1981. 61.

⁴ Lásd Fejős Zoltán: A kultúraőrzés és folklorizmus. In: *Folklor – Társadalom – Művészet* 9. (szerk. Zelnik József) Kecskemét, 1981. 14.

⁵ Uo. 22–23.

A táncház szerkezeténél fogva nem lehet tömegmozgalom jellegű. A táncház alapjában véve egy zárt réteggkultúra, bizonyos csoportok (egyes kutatók szerint elitcsoportok)⁶ kulturális igényeinek klubszerű formában való kielégítése, mintegy megfelelv a hagyományos táncház intézményszerepének. Ennek ellenére gyakoriak azok a tömeges megmozdulások (kalákák, táncháztalálkozók, fesztiválok stb.), amelyek – az üzleti érdekek mellett – különböző ideológiák hatásaira szerveződnek. Így meghatározza a táncházat a népi kultúra, a hagyomány ápolása és megmentése, a magyarságtudat megőrzése (ez utóbbi Erdélyben külön politikai-társadalmi, sőt etikai hangsúlyt kapott), a felnövekvő nemzedéknek nyújtandó nevelés, s megannyi magasztos cél és érdek.

A 1990-es években bekövetkezett kelet-európai politikai fordulatok után ezeket az ideológiákat nyíltan felvállalták a hatalom képviselői is, legyen az akár helyi vagy kisebbségen belüli. (Gondolok például a jelenlegi magyar pályázati rendszerre, vagy az iskolákban „tantárgyként” kezelt néptáncoktatás megjelenésére.) A „megideologizáltság”, a hivatalos irányelvek kialakulásai azonban akaratlanul a táncháznak azt az ellenkultúra jellegét szüntetik meg, amely a népi kultúrával szemben az egyik legfontosabb kapcsolódása.

Az *ellenkultúra* öntevékeny kisközösségekre épít, amelyik belső értékrendet alakít ki, meghatározza a kulturális elemek cseréjét, az erkölcsöt, szokásokat, normákat, a sajátos viseletet (figyeljük csak meg a tarisznyát viselő táncházasok öltözékét) stb., mintegy védekezve a külső, hivatalos társadalom hatása ellen.⁷ Fontos kiemelni, hogy az ellenkultúraként konstruálódott városi táncháznak ez a funkciója elősegített egy erőteljes *folklorizálódási* folyamatot a táncházas életben.

4. A táncház hagyományozódása, avagy a folklorizmus folklorizációja

A folklor és a nem folklor között kétirányú kölcsönös kapcsolatot tetelezhetünk fel. A folklorból indul ki és a nem folklorba tart a folklorizmus, a nem folklorból indul ki és a folklorba tart a folklorizálódás.⁸ A táncházzól, mint önálló kulturális jelenségről megállapítható, hogy egy folyamatosan folklorizálódó folklorizmus, azaz a két folyamat egymást nemcsak kiegészíti, hanem állandóan változtatja is.

⁶ Lásd Bíró Zoltán – Gagy József: „Mi főleg csináltuk, mások magyarálták” (Montázs a táncház-jelenségről). In: *Néphagyományok új környezetben*. Bukarest, 1987. 181.

⁷ Lásd Tarján Gábor: Folklorizmus és ellenkultúra. In: *Folklor – Társadalom – Művészet* 9. (szerk. Zelnik József) Kecskemét, 1981. 74.

⁸ Lásd Voigt Vilmos: *A magyarországi folklorizmus jelen szakaszának kutatási problémái*. In: *Ethnographia* XC./2. 1979. 222.

A városi táncházas körökben az elmúlt évtizedekben bekövetkezett nemzedékváltások olyan táncházas legendák és rítusok születését is jelentették, amelyek által a táncház megteremthette a *saját hagyományozódását*. A táncháznak története van, a történeteknek hősei, amire és akikre lehet hivatkozni. A piacgazdasággal együtt megjelentek a táncház sztárjai is, akiket lehet bálványozni vagy elutasítani. Így vagy a létező táncházas hagyományok szerint, vagy éppen ezek ellen, de mindenféleképpen ezekhez valahogyan viszonyulva lehet csak táncházasnak lenni. A táncházasok fiatalabb nemzedéke tisztelettel tekint a különböző táncházak alapító tagjaira, azokra, akik „elkezdtek”, ugyanakkor a hetvenes évek táncházasai nosztalgikus atyáskodással kezelik a fiatalabb nemzedéket, hiszen ők „már nem érthetik meg”, a valóságban pedig nem élhették meg az első táncházak hangulatát és jelentőségét.

A jelenleg táncházba járók már nem a falusi adatközlő táncosokon, énekeseken és muzikusokon, hanem szinte kizárólag az időközben kinevelődő tánc-, ének- és zeneoktatókon keresztül ismerkednek meg a népi tánc kultúrával. Ezért a mostani táncházakban sok olyan táncmotívum, figura látható, énekszöveg hallható, amelyeket maga a táncház, mint *egy nem hagyományos közegben élő folklorteremtő hely*, és nem az eredeti hagyomány alkotása. Az archív gyűjtésekből való tanulás már eleve egy bizonyos szakmai képzést igényel, ezért – paradox módon – végül is természetes folyamatnak tekinthető a táncházak folklorizációja, hiszen kitől tanuljon meg táncolni, zenélni egy fiatal, ha nem az idősebb, tapasztaltabb táncházas nemzedéktől?

5. Hatások – visszahatások

Hogy a folklorizmus folklorizációja közben mi történt a mintául szolgáló hagyományos népi tánc kultúrával? A tánc hagyományozódásának hiánya az elmúlt fél évszázadban tulajdonképpen felszámolta, azaz tradicionális értelemben megszüntette a népi tánc kultúrát. Mert nem tekinthető élő kultúrának a csak nagyon idős nemzedékek által ismert (már ahol ismert), de a fiatalabbak számára már nem a hagyományos csatornákon átörökített, tudatosan „visszatanított”, „felélesztett” (már ahol felélesztett) kultúra.

A mesterséges „visszatanítás” jelenségében a táncházak hatásának ténnyerése nyilvánvaló. A hagyományőrző falusi néptánc csoportok túlnyomó többségét ma már olyan, jobbik esetben helyi származású néptáncoktatók vezetik, akiknek kapcsolata a néptáncal a táncházakon keresztül teremtődött. És ez a táncházas kötődés sajnos gyakran olyan legitimizáló erőnek bizonyul, amivel pótolni lehet a szakmai felkészületlenséget.

6. Helyzetkép napjaink erdélyi táncházainak működéséről

Az erdélyi táncházakat a kommunista hatalom az 1980-as évek közepétől fokozatosan betiltotta, működésüket ellehetetlenítette. Az 1990-es újraéledésig a táncházas életformának folyamatosságát a titokban, konspiratív módon szervezett, szűk körű „táncházas bulik”, illetve a magyarországi táncházakkal való, inkább informális, mint reális kapcsolatok jelentették. Az erdélyi táncházasok közel kétharmada külföldre, elsősorban Magyarországra telepedett (az elvándorlás 1990 után is jellemző), az itthon maradtak nagy része felhagyott a táncházas életformával.

Így az 1990-ben újraszerveződő erdélyi táncházak teljesen új helyzetben, új alapokról indultak. Az új helyzet alapvető különbségeket eredményezett a régi és az új táncházak között. Egykor minden a felügyelő hatalomtól függött, ma minden az anyagi háttértől. Egykor a táncház helyiségét kérvényezni kellett, ma mindez a teremdíjtól függ. Egykor baráti társaságok szervezték a táncházakat, ma különböző ifjúsági szervezetek, alapítványok vagy néptáncgyűttesek működtetik ezeket. A rendszerváltással a táncház ellenzéki jellege megszűnt, a különböző ideológiai megkötöttségek is mérséklődtek. A táncházba járókat ma már csak a néptánc és népzene iránti érdeklődés és a puszta szórakozás ösztönzi. Az időközben bekövetkezett többszörös nemzedékváltás pedig felerősíti azt a törésvonalat, amely a régi és a jelenlegi erdélyi táncházak között feszül.

Az új alapok új kihívásokat és problémákat jelentettek. Pótolni kellett az időközben kitelepedett vagy a táncházas életformával felhagyott táncoktatókat és zenészeket, s ez nem mindenhol sikerült. Ezért a jelenlegi erdélyi táncházak működését egy elég nagyfokú rendszertelenség és bizonytalanság jellemzi. Hol nincsen zenekar, hol hiányoznak a szakmailag képzett táncoktatók, hol az anyagi forrásokkal van baj, hol elégtelen maga a szervezés.

A felmerülő problémák közül az egyik legfontosabb a hangszeres népzenei játszó zenekarok hiánya. A kérdés fontosságát jelzi, hogy tulajdonképpen a jelenlegi helyzetnek alakulásától, illetve megoldásától függ az erdélyi magyar táncházak és néptáncgyűttesek jövője. Ezért halaszthatatlanul szükségesnek tartom szakmai jellegű színvonalas tanfolyamok megszervezését, annak ellenére, hogy szerintem (és ez szintén egy alapparadoxon) a hangszeres népzeneoktatást – a népzene jellegénél fogva – eleve nem lehet intézményesíteni.

Huszonöt év távlatából időszerű lenne mélyebben megvizsgálni az erdélyi táncházak fennálló problémáit, amelyek megtárgyalása az utóbbi években folyamatosan elmaradt, mert egyelőre, ahogyan azt egy táncházas mondás tartja: „Nagyobb az izgalom, mint a mozgalom.”